

Тема 3. Заняття 2. Історія розвитку українського війська. Слов'янське військо. Історія українського війська періоду Київської Русі та періоду козаччини . Самостійне заняття – 4 години

Додержавний давньослов'янський період або Слов'янське військо – (III – IX ст. н.е.); історія українського війська періоду Київської Русі; історія українського війська періоду козаччини.

Етапи розвитку українського війська:

1. Слов'янське військо – (III – IX ст. н.е.)
2. Українське військо періоду княжої доби – (X – XIV ст.)
3. Українське військо періоду козацтва. – (XV – XVIII ст.)
4. Українські військові формування під час першої світової війни. (1914 – 1918 рр.)
5. Збройні Сили Української Народної Республіки – (1917 –1922 р.р.)
6. Збройні Сили другої світової війни – (1939-1945 рр.)
7. Збройні Сили незалежної України.

Слов'янське військо

Військова організація слов'ян формувалася починаючи з перших століть нашої ери. Наші предки, слов'яни, ввійшли в історію, як плем'я воїнів – ратоборців. В основі військової організації слов'ян лежав поділ на роди та племена. Рід забезпечував охорону осель і городищ від ворогів. Члени роду в разі війни складали підрозділи під командуванням найстаршого в роді або обраного старости (воєводи), який підтримував в війську необхідну дисципліну. Називалось слов'янське військо „вої”. Керував воями в бою воєвода. Всі важливі військові справи ведення війни чи укладення миру вирішувалися на віче – (зборах) громади.

В результаті тривалого внутрішнього розвитку східнослов'янських племен у IX ст. складається одна з найбільших держав Середньовічної Європи – Русь, центром якої протягом довгих століть був Київ. Маючи потужне військо київські князі проводили активну зовнішню політику.

В IX-X ст. на розвиток слов'янського війська значний вплив мали варяги, яких на Заході ще називали вікінгами – войовниками.

Ядром війська була дружина – особиста гвардія князя, яка відіграла важливу роль в походах князів Олега та Ігоря на Чорне море, в далеких походах на Каспії та Закавказзі, в болгарській компанії князя Святослава, у військових баталіях князів Володимира Великого і Ярослава Мудрого.

У війську впроваджувалося оновлене озброєння та спорядження: довгий щит та сокира. Суттєві зміни відбулися і в тактиці ведення бойових дій. Військо шикувалось до бою організованими підрозділами, яке називалося «лавою».

Коли держава за часів Володимира Великого і Ярослава Мудрого сконсолідувалася, утворивши могутню державу Київську Русь з міцними кордонами, наше військо на кілька століть набрало постійних організаційних форм.

Українське військо періоду княжої доби

Наступним етапом розвитку українського війська було військо періоду княжої доби. На чолі війська стояв *князь*, який керував військовою *дружиною*. Дружина поділялась на старшу і молодшу. *Старша дружина* складалась з княжих мужів – *бояр*. *Молодша дружина* виконувала роль особистої охорони князя. Легкоозброєну частину війська складали *вої* – ополчення міст та сіл. Для великих походів залучались союзники і найманці, як правило, варяги чи степові орди половців і печенігів. Народне ополчення не мало постійної військової організації, а збиралося лише для самооборони. Згодом князі почали брати *вої* у походи. Військо поділялося на *полки* (по 100 – 200 чоловік), які мали назву від імені князів чи земель. Полк поділявся на менші частини – *сотні* на чолі з сотником. В разі небезпеки князь був зобов'язаний видавати ополченню зброю і коней. Кожен полк мав свій стяг, сурми та бубни.

За княжої доби з'являються роди війська: піхота, кіннота, флот, а також підрозділи інженерного забезпечення, які займалися фортифікаційним обладнанням бойових позицій та підготовкою шляхів для більш успішного ведення бойових дій.

Озброєння війська періоду княжої доби.

Зброя поділялась на захисну та наступальну. *Захисна* зброя складалась з броні (кольчуги), шолому і щита, які використовувались для захисту тіла в бою. *Наступальною зброєю* був – спис, меч, шабля, сокира і лук зі стрілами – для ураження противника в бою. Списи були на озброєнні піхоти та кінноти. Вони мали різну назву (сулиця, рогатина) і були різної довжини (від 1,5 до 2,5 м). На кінці списа було залізне вістря у вигляді видовженого листка

Озброєння княжого війська: меч, наконечники металевих списів-сулиць; наконечники стріл; бойові сокири; булава; палиця; щит і меч; бойовий лук; шолом дружинника

Залежно від озброєння, українське військо поділялося на оружників та стрільців. Оружники озброювались мечем, списом, сокирою, використовували панцир (кольчугу), шолом та щит. З них складалась важкоозброєна піхота та кіннота. Стрільці або лучники були озброєні луками та стрілами і становили легкоозброєну піхоту та кінноту. До кінця XI ст. військо було в основному пішим. Головною ударною силою була важкоозброєна піхота. Кінноту вперше використали князі Олег та Ігор у X ст. у походах на Візантію. Кіннота поділялась на важку (воїни в обладунках і шоломах, зі списками, мечами і щитами) і легку (стрільці з луками).

Тактика ведення бою

Найчастіше військо під час ведення бойових дій поділялося на три частини: середню, що звалася чоло і два бічні крила, праве та ліве. У цей загальний бойовий лад шикувалися різні роди військ: важкоозброєна та легкоозброєна піхота і кіннота.

Бій з ворогом починав князь, першим кидаючи спис. Князь завжди знаходився попереду війська. Серед бою військо орієнтувалося за прапорами. Із часом піхота поступилася місцем кінноті. Після того, як кіннота здобувала

головну перемогу, піхота розбивала залишки ворога, захоплювала бранців у полон, забирала здобич та зброю.

Військовий флот

У княжу добу набуває більшого розвитку військовий флот. Військові човни (лодія, суд, насад, струг, павозок) приводилися в рух веслами або вітрилом (мал. Військовий човен слов'ян («Лодья») XI-XIV ст.).

Вони мали різні розміри і вміщували від 40 до 100 воїнів. Флот застосовували для військових походів, як по морю, так і по річках. Річковий флот захищав Київ на Дніпрі та Чернігів на Десні.

Військові походи перших князів

Вже на початку X ст. були здійснені морські походи князів Олега та Ігоря на Візантію, в результаті яких було укладено вигідні торгово-економічні договори. Одночасно з походами на Чорне море київські князі організовували походи і на Каспійське море, з метою захисту торговельних шляхів з Персії. Втім, щоб забезпечити і стабілізувати кордони держави, київський князь Святослав переносить на суходіл бойові дії в двох основних напрямках – на Схід і на Візантію. Військо Святослава розбило та знищило державу болгар над Волгою і хазарів. З метою послабити Візантію Святослав вирішив спершу завоювати Дунайську Болгарію, а потім вже розв'язати війни на Царгородських землях. В результаті війн болгарське військо було розбито, а з Візантією укладено мирний договір.

Протягом багатьох століть в безупинних війнах та походах княже військо підтримувало силу і могутність Київської Русі. Навіки історія викарбувала імена славних полководців Київської держави Святослава Хороброго, Володимира Великого, Ярослава Мудрого, Данила Галицького та багато інших.

Українське військо періоду козацтва

Могутність війська княжих часів була зумовлена в першу чергу його зв'язком з державою. Татарська навала XIII – XIV ст. призвела до занепаду української держави і її війська. Землі України попали під литовські, польські, угорські, молдавські прапори. XV – XVIII століття в історії України – це період козацтва. З появою козаків починається нова доба в історії українського війська. Боротьба козаків із татарами принесла Україні велику славу. У кінці XVI століття починаються спроби польського уряду взяти козацтво під свій контроль і, прийнявши частину його на державну службу, залучити до оборони південного кордону польської держави.

У 1578 році польський король Стефан Баторій приймає на службу козацький підрозділ із 500 чоловік для охорони своїх кордонів. Усі козаки були записані у реєстр. Заведений таким чином реєстр дав початок *реєстровому козацтву*, що отримувало платню, одяг та зброю.

Реєстрові козаки проживали у містах, а також козацьких поселеннях, які будувалися вздовж кордону. Реєстрових козаків ще називали городовими.

На зразок реєстрового козацтва почала реорганізовуватись решта козацького війська. Чіткої організації реєстровому війську надав гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, який за десять років гетьманування

проводив реформи з реорганізації війська. Впроваджено військове навчання та сувора військова дисципліна.

З другої половини XVII століття Гетьманщина і Запоріжжя розділяються та починають створювати окремі територіальні і військові організації.

Військова організація запорізького війська

На чолі війська стояв *гетьман*. Він був головою Козацької держави, мав повну адміністративну владу, брав участь у законодавчих та судових справах. Якщо гетьман з тих чи інших причин не брав участі у походах або війнах, то з генеральної старшини призначався *наказний гетьман*.

Функції штабу при гетьманові виконувала військова генеральна старшина, до якої належали: *обозний*; *судді*; *підскарбій*; *писар*; *осавули*; *хорунжий* та *бунчужний*.

Військо поділялося на *полки* на чолі з *полковником*. Кожний полк (500 – 5000 чол.) поділявся на *сотні* на чолі з *сотником* (100 – 400 чол.) Сотня у свою чергу поділялася на *курени* (50 чол.), яким командував *курінний отаман*.

На Січі військом керував *кошовий отаман*, при якому знаходився старшинський уряд (суддя, осавул, писар). Запорозька Січ у XVIII столітті поділялася на 38 куренів – якими керували курінні отамани, та 8-10 паланок – на чолі яких стояв полковник, осавул і писар.

Козаки офіційно титулували один одного “*товаришем*”, а гурт козаків називали “*товариством*”.

На Січі новий козак (*джура*), перш ніж набути повноправні права в товаристві, три роки повинен був навчатися військовій справі. І тільки після випробування ставав повноправним його членом.

Озброєння козацького війська

У XIV столітті на території Європи починається нова епоха у розвитку військового мистецтва яка пов’язана з поширенням пороху і створенні більш якісної вогнепальної зброї. З часом козацьке народне військо озброюється великою кількістю рушниць.

Озброєння козака складалося: рушниця (самопал, піщаль, мушкет, яничарка, фузія), пістоль, шабля; короткий спис (рогатина) і лук зі стрілами.

Тактика дій козацького війська.

У першій половині XVII століття козацтво піднялося до рівня розвитку кращих європейських армій. Козаки вражали ворогів великою відвагою, дивовижною витривалістю і здатністю стояти на смерть. Козацьке військо перш за все славилось своєю піхотою. Як і в цілому світі, в поході полки та сотні йшли зі своїми обозами та артилерією (на 5-10 козаків був один віз). Втім, на відміну від решти армій, вони використовувалися як рухомий табір. На ворожій території попереду діяли розвідники та кіннота, а військо йшло між рядами возів, що в разі небезпеки замикалися у щільну фортецю

Козак, що стояв за кількома рядами возів, був недосяжним для спису чи шаблі вершника, і в цей час міг безперешкодно вести рушничний вогонь

Бій починала кіннота, яка наступала на ворога лавою, тобто, шикуючись півколом, атакуючи таким чином противника з флангів та фронту одночасно. Спершу вона стріляла по ворогу з луків, пістолів, рушниць, а

потім зблизька вела бій списами і шаблями. Особливо відзначалася у військовій майстерності піхота, яка була головним родом козацького війська і вважалася найкращою в Європі. Під час бою кінноти піхота непомітно виходила з табору і якнайближче підповзала до ворога, обладнувала окопи і вела рушничний вогонь. Піхота застосовувала особливу тактику. Шикувалася в три шеренги: перша шеренга - стріляла, друга – подавала рушниці, а третя їх заряджала, що давало можливість вести безперервний вогонь по противнику.

Козацька артилерія у бою мала другорядне значення. Гарматою, як правило, розпочинали бій.

Козацька розвідка вважалась найкращою в світі. Гетьмани завжди володіли інформацією про чисельність і місцезнаходження ворога. Збором інформації займались пластуни та розвідники, що, перевдягнувшись купцями, нерідко потрапляли до ворожого табору.

Козацький флот найбільшого розвитку набув у 1620–1630 рр. за часів гетьманування Петра Конашевича – Сагайдачного. Козацькі кораблі називалися «чайками», які приводилися в рух веслами та вітрилами. Швидкість «чайки» досягала 15 км/год. Човен вмщував 50–70 козаків, кожен з них був озброєний шаблею та двома рушницями. Крім цього на човні знаходилися 4 – 6 легких гармат.

Відкритий бій на морі великими силами козаки намагалися не починати, а підстерігали ворожі кораблі поодинці, в основному вночі та нападали на них. У бою половина козаків човна вела рушничний вогонь, а друга половина набивала рушниці. Бій закінчували, захоплюючи ворожі кораблі, які потім затоплювали.

Під час національно-визвольної війни українського народу 1648 – 1654 років проти польської шляхти, свого розвитку набув талант полководця Богдана Хмельницького. Уже в перших битвах 1648 року під Жовтими Водами та Корсунем Хмельницький виявляє уміле та завчасне планування операцій і ведення оперативної та тактичної розвідки і доцільне використання місцевості; вміння знайти союзників у тому числі серед противників.